

דף עב

'לא את הבור ולא את הגת ולא את השובך בין חרבין בין ישובין... בד"א במוכר, אבל בנותן מתנה – נותן את כולה' – נקט 'בין ישובין' משום הסיפא, לומר שאפילו שהבור והגת והשובך משמשין אותו כעת, אין אומרים, הואיל ונצרך לשובך בשביל יוניו, או לבור בשביל מימיו, מן הסתם שאירים לעצמו, אלא בכלל המתנה הם. ויש גם מקום לומר (לדעת הרשב"א), שגם מה שבתוכם הם בכלל המתנה. (עפ"י אגרות משה ח"א נד).

'האחין שחלקו – זכו בשדה, זכו בכולה. המחזיק בנכסי הגר – החזיק בשדה, החזיק בכולה' – באחים לא נקט 'החזיק בשדה החזיק בכולה' – משום שבחלוקת יורשין יתכן שיזכה בגורל או בהחזקת האח האחר (ע' במובא לעיל ג) ללא שיחזיק בשדה. (חדושים ובאורים)

'הקדיש שלשה אילנות... ולא עוד, אלא אפילו הקדיש את האילנות וחזר והקדיש את הקרקע, כשהוא פודה פודה את האילנות בשויהן וחוזר ופודה בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף' – לפירוש רשב"ם, מדובר שהקדיש האילנות בזה אחר זה, ואחר כך חזר והקדיש הקרקע. וקשה לפי זה, היה לו לומר רק 'אלא אפילו חזר והקדיש את הקרקע' ותו לא. לכן פרש הרש"ש שאפילו הקדיש האילנות בבת אחת, כיון שחזר והקדיש את הקרקע בפירוש, הרי גלה בדעתו שמתחילה לא נתכוין להקדיש אלא את האילנות לבדם. ולכן פודה בשויהן. (והביא דוגמא לכעין זה, משבועות כג. ונראה שרשב"ם (וכן רש"י בערכין) מאן בכך, דמה נפשך, אם הקדיש הקרקע בתוך-כדי-דיבור, הרי זה הקדש אחד, ופודה הכל לפי חשבון חמשים. ואם שהה יותר מכדי-דיבור, כבר חל ההקדש על הקרקע, וגם אם סופו מוכיח שלא נתכוין, הלא דברים שבלב אינם דברים, ומשעה ראשונה חל ההקדש על הקרקע. ומה שהקשה על הלשון, נראה שכיון שהפסיק בלפיכך... חזר ופרש דבריו. ועוד, הרי בבא זו כוללת גם אופן שהקדיש שלשה אילנות כאחת וכגון שאמר בפירוש רק אותם, ועיקר החידוש דלא אוליגן בטר שעת הפדיון אלא בטר ההקדש, כדלהלן).

'מני, אי רבי עקיבא, הא אמר מוכר בעין יפה מוכר וכל שכן מקדיש' – שיטת כמה ראשונים שגם לר' עקיבא, הקונה שני אילנות – לא קנה קרקע, וכסתם משנה דלהלן. וקושיית הגמרא מתייחסת על ג' אילנות, שלר"ע שמוכר בעין יפה, וקל-וחומר מקדיש, אם מקדיש שלשה אילנות, פודה אותם בשוים וחוזר ופודה את הקרקע לפי זרע חומר בחמשים שקל כסף. וכן אמר רב הונא (בערכין יד.), לפי שמקדיש בעין יפה, מקדיש אילנות בנפרד וקרקע בנפרד, ואינו פודה אילנות אגב הקרקע. (עפ"י תוס' לעיל לז: רשב"א ור"ן).

'אלא פשיטא רבי שמעון היא...' – ולדעתו לא קנה קרקע כלל, אפילו את מקומו של גזע האילן, כי אם מקום האילן היה קדוש, היה הפדיון לפי חשבון חמשים שקל כסף, שכן הוא הדין במקדיש אפילו משהו קרקע. (עפ"י תוס' לעיל לח. ד"ה קני)

(ע"ב) 'מנין ללוקח שדה מאביו והקדישה ואחר כך מת אביו, מנין שתהא לפניו כשדה אחוזה...' – רשב"ם פרש החילוק בין 'שדה מקנה' ל'שדה אחוזה' – לענין שומת הפדיון, אם לפי דמיה או בקיצבת חמשים שקל לבית כור. ואמנם בדין 'שדה מקנה' אם פודים אותה כשדה אחוזה אם לאו – נחלקו בדבר תנאים (בערכין יד. והרשב"ם נקט כת"ק, וכן הלכה – רמב"ם ערכין ד, כו). ואולם חילוק אחר יש ביניהם, ששדה אחוזה מתחלקת ביובל לכהנים, ושדה מקנה – חוזרת לבעליה ביובל. (מהרש"א)

(ב'אור שמח' (עבדים ד,ה) האריך לבאר כיצד חל הקדש שדה זו לעולם, כשדה אחוזה, נהי דאזלינן בתר פדיון, הלא אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו (שזו הסיבה ששדה מקנה חזרת לבעליה ביובל – כדתנן בערכין כו:), ובשעה שהקדיש, הלא היתה שייכת לאביו בעצם אלא שקנאה ממנו לזמן – עד היובל, ואף אסור לו לחפור בה בורות וכו'. (וכתב, שאין לומר שזה שאמרו כאן לתת לה דין 'שדה אחוזה' זה רק לענין פדיון בחמשים שקל, אך באמת חזרת למקדיש ביובל – שזה לא מצאנו). וכן הקשה ב'קובץ שעורים' ע"ש.

ובאר באו"ש, על פי שיטת רבנו תם (בפ"י דכתובות), שאפשר למכור 'שדה זו שאירש מאבא, ולא הוי דבר שלא בא לעולם, וכיון שאם הקדיש באופן זה חל ההקדש, גם עתה, לא פקעה קדושה בכדי (כשיטת בר פדא – בנדרים ל) ופשטה הקדושה לעולם, שהרי עתה אין מי שמעכב אותה מלחול, כי הרי אביו מת והוא יורשו).

'עומר שיש בו סאתים' – 'ע' רשב"ם דאינו ניקח בפעם אחת יפה. והיינו כשלוקחו בעצמו, ולפי זה כשאחרים מטעינים אותו לוקח עד שש סאין, כדאיתא בסוטה (ל"ד.) דמה שמגבי' בעצמו הוא שלישי. ולהכי אמרו בסנהדרין (צ"ג:) וכי דרכה של אשה ליטול שש סאין, דמשמע דאיש נוטל, דהתם כתיב (רות ג' ט"ו) וישת עלי'. ובב"מ (פ: ד"ה קב) מוכיח רש"י מהברייתא דמשאוי אדם ה' סאין. ויתכן דהיינו לאחר שהוסיפו על המדות שתות כדאיתא בעדיות (פ"א משנה ב'). (מהגר"א נבנצל שליט"א)

ע' בנספחים, דרוש נחמד לסיום הפרק.

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

דפים נח – נט

קיא. אלו סוגי שימושים שאדם שעשה אותם אצל שכנו, יש לו עליהם חזקה, ואלו שאין לו חזקה, ואלו שימושים יש לו זכות לעשותם ואין חברו יכול למחות בו?

שימושים קבועים, אם עשאו אצל רשות חברו, והלה לא מיחה – יש בהם חזקה. (לרשב"ם ועוד – בג' שנים ובטענה שקנה או קיבל ממנו זכות שימוש זה. (מלבד לר' ישמעאל, אם החזיק בפניו ושתק – לאלתר הוי חזקה. ואין הלכה כן). ויש ראשונים הסוברים שאין צריך ג' שנים, וי"א שא"צ טענה, אלא עצם השימוש בשתיקה מורה על מחילה. וי"א שאין צריך לא זה ולא זה); –

כגון: קביעת מזחילה לגג מעל חצר חברו, או התקנת מרזב, (ובזה דעת שמואל שיכול לדחותו להזיזו לרוח אחרת. ולדעת ר' חנינא – יכול לחייבו לקצרו. ולדעת רב ירמיה בר אבא – יכול לבנות תחתיו. אך לעקרו מכל וכל – אינו יכול). וכן העמדת סולם קבוע ('צורי') בחצר חבירו או פתיחת חלון צורי (לדעה אחת – רק תוך ד' אמות מהקרקע), או אף חלון קטן אם הוא עשוי לאורה. ולר' יהודה: אפילו חלון המצרי (קטן) העשוי לשמירה על פרדסו וכו' – כל שעשה לו מלבן – (מסגרת קבועה). וכן הוצאת זיז טפח בחצר חברו – בכל אלו, כיון שנעשים להיות שם בקבע, אם שתק הלה ולא מיחה – הרי זו חזקה.

אבל שימושים שאינם קבועים – אין להם חזקה, לפי שאינו מקפיד עליהם.

וכן שימושים שביכלתו לעשות ואין זכות לשני למחות בעדו – אין בהם חזקה. כגון: לפי רבי זירא, פתיחת חלון גבוה (לרשב"ם, ר"ח וראב"ד – צורי. ולר"ת, ר"י ו' מגאש ורמב"ם ורמב"ן – חלון המצרי), שאין בדבר חזק לבעל החצר – אין חזקה עליהם, ויכול הלה לבנות כותל כנגד החלון. וכיוצא בזה – לדעת רב יהודה, הוצאת זיו פחות מטפח – שאין בו הפרעה ונוק לבעל החצר. (ואולם, בשניהם, בחלון ובזיו, להלכה יכול למחות, שאין זה בכלל 'מדת סדום', לפי שעלול להיות לו נזק בדבר – חזק ראייה).

ק"ב. בעל גג שהוציא זיו מעל חצר חברו – האם יכול למנוע את בעל החצר להשתמש בזיו?

בזיו פחות מטפח, כיון שזכותו של בעל החצר לחתוך את הזיו, (לפי שאין בו 'חזקה' לבעל הגג) – יכול גם להשתמש בו. אבל בזיו שיש בו טפח, יכול למחות בו. (ושני הסברים בתוספות: להסבר האחד, אפילו תוך ג"ש יכול למחות בבעל החצר, מפני שתולה בו דברים המכבידים על הכותל, וכיו"ב. ואמנם, גם בעל החצר יכול למחות בבעל הגג, משום חזק ראייה. להסבר האחר: רק לאחר ג"ש שהחזיק בזיו, יכול למחות בבעל החצר, משום שיש לבעל הגג זכות שימוש בזיו בכל שעה, אבל בתוך ג' שאין לו חזקה – אינו יכול למחות בבעל החצר).

(לפי פירוש אחד ברשב"ם (בד"ה בבעל החצר), מתפרשת ה'מחאה' דמתני' על קביעת זיוין ע"י בעל החצר. ולפירושו זה אין כל מקור להתר שימוש בעל החצר בזיו של בעל הגג).

דפוס נט – ט

ק"ג. מהם כללי ההלכה בדין פתיחת פתחים וחלונות בחצר השותפין?

הלוקח בית הגובל עם חצר, של יחיד או של שותפין, ופתחו למקום אחר – אין לו רשות לפתוח לו פתח לחצר זו, מפני שמרבה על בני החצר את הדרך, שיתוספו עתה אנשים בחצר זו. וכן לא יפתח חלונות לחצר ללא רשות הדיירים – שעל ידי כן הוא מגביל את בני החצר בשימושם בחצר תשמישים צנועים. (ואינו נעשה 'מוחזק' בפתיחת חלון אלא בג' שנים – לשיטת רשב"ם ואליאב דר' חייא. ויש בדבר מחלוקת ראשונים).

(ולשיטת רשב"ם, גם אין רשות לבנות חדר או עליה נוספים על ביתו, משום שמרבה דיוורין בחצר. והרבה ראשונים חולקים, שמוותר, ובלבד שלא יהא להם פתח לחצר אחרת, כי אז יעברו בני החצר האחרת דרך ביתו לחצר זו. כמו כן נחלקו ראשונים האם מותר לאדם להרבות אכסנאים בביתו כמה שירצה. ויש חולקים – ע' חו"מ קנד, א ב).

גם כשפותח פתח או חלון ברשות – אסור לפתוח פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון.

וכן אם כבר יש לו פתח בחצר זו, אסור לפתוח פתח נוסף ללא רשות, (גם כאשר אין תוספת בזכיותו בשטח שכנגד הפתח, כגון שפותח שני פתחים צרים במקום אחד רחב). וכן אסור להרחיב את הפתח הקיים, (גם כאשר לא זוכה בשטח נוסף) או את החלון (כפשטות לשון המשנה. שו"ת הרשב"א ח"ג קסג) – והכל משום שמזיק לבני החצר, שנאלצים להצטנע ממנו יותר, ולהמנע משימוש.

דף ט

ק"ד. א. מי שכנס את כותלו הגובל ברשות הרבים, כדי להוציא זיוין או גוזזטראות לצד רה"ר – האם מותר לו להוציאם כל זמן שירצה? והאם מותר לו להחזיר כותלו כבתחילה?

ב. מי שלקח חצר ובה זיוין וגוזזטראות יוצאות לרה"ר – האם כופין אותו להסירם? ואם נפל כותלו – האם חוזר ובונה כמו שהיה?

- א. יכול להוציא זיוין כל זמן שירצה. ואולם, להחזיר כותלו – נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש אם יכול, והלכה כר' יוחנן שמיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו אפילו באופן זה, שכבר יש רווח לרבים בלאו הכי. (תיז, ב).
- ב. לא. שטוענים ללוקח, שזה שמכר לו – הוציאן כדן, שכנס לתוך שלו והוציא. וגם אם נפל – חוזר ובונה כמו שהיתה.

קטו. אלו מנהגי אבלות תקנו חכמים זכר לחרבן?

אין מסידין ואין מכיירין ואין מפייעין (צורות נאות בצבע), כבנין המלכים (רמב"ם), אלא טח ביתו בטיט ועליו הוא מסייד, או סד בסיד מעורב, שאינו לבן כל כך. ותקנו לשייר אמה על אמה כנגד פתח הבית, ללא סיד. (ונחלקו הפוסקים אם כשמניח אמה על אמה, מותר אפילו בסיד וכיור, או לא – ע' או"ח תקס, א).

עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט, שיהא ניכר שמחסיר דבר מסעודתו. וכן אשה משיירת דבר מועט בתכשיטיה, (שאינה מתקשטת בכלום ביהוד). ותקנו אפר מקלה בראש חתנים, במקום הנחת תפלין. (ויש מאותם דברים, שאין נוהגים בהם עתה. ע' בפוסקים).

פרק 'המוכר את הבית'

דף טא

קטז. א. המוכר את 'הבית' (סתם) – אלו שטחים אינם כלולים במכירתו זו?

ב. המוכר את הבית בבירה גדולה שיש לו, ומצר לו מצרים חיצונים – האם כל הבירה בכלל המכירה?

- א. לא מכר את היציע (=מבנה נמוך בקצה הבית. ולדעת רב יוסף: עשוי חלונות חלונות, אבל אם הוא סגור – הוא בכלל הבית. וע' רי"ף ושו"ע ריד, א) – אם הוא בן ד' אמות או יותר, אבל פחות מיכן – טפל לבית ונמכר עמו.
- וכן החדר (מחסן, העשוי לשימור הפציו ולהצנעתם שם. וי"מ: קיטון העשוי לצניעות), אינו מכור עם הבית. (י"א: דוקא כשהוא ד' אמות, כיציע. ויש חולקים. ע' ראשונים טור חו"מ ריד). ואפילו מצר לו מצרים חיצונים, והחדר בתוך המצרים, כל שלא פרש 'לא שיירתי כלום במכירתי זו', אומרים אנו שמצרים הרחיב לו. (והראשונים דנו אם ה"ה ביציע, או שמא היציע יותר טפל לבית מהחדר, ואם הוא בתוך המצרים – קנה).
- ולא מכר את הגג – כל שהוא מקום חשוב לעצמו, כמפורט במשנה. וכן לא את הבור ואת הדות, ואע"פ שכתב לו 'עומקא ורומא' – לפי שתשמישם חלוק מן הבית (סד).
- ב. אם כולם קוראים לבירה 'בירה' ולא 'בית', או אפילו רק חלק מהאנשים אינם קוראים לבירה 'בית' – אין הבירה בכלל המכירה. (ולא שייך לומר כאן 'הדמים מודיעים', כי פעמים אדם נותן סכום גדול על הקרקע, יותר משוויה שבשוק. ראשונים). והמצרים אינם מוכיחים, אלא אם פרש וכתב 'לא שיירתי בזבני אלין קדמי כלום'.
- ואולם אם כולם כשמוכירין 'בית' סתם, מתכוונים לבירה כולה (ריב"ם), או אפילו אם גם לבית אחד בבירה קוראים 'בית', אך גם לבירה כולה קוראים 'בית' סתם (רי"י) – אם מצר מצרים חיצונים – קנה כל שבתוך המצרים.

(ויש שכתבו, שאם חצי מהאנשים, וכל שכן רובם – קוראים לבירה 'בית' – קנה הכל הואיל ומצר במצרים חיצונים. ריטב"א בשם הרא"ה).

דף טב

ק"ז. מה דינה של מכירת קרקע שנעשתה בסימון המצרים דלהלן:

- א. מצר אחד ארוך והמצר שכנגדו קצר?
- ב. מצר ראובן נמצא לצפונה ולדרומה של השדה, ומצר שמעון – מזרח ומערב, וכתב בשטר המכירה: 'שדה שיש לי בתוך שדות ראובן ושמעון'.
- ג. סימן את הקרנות לבדן; סימן שתי זוויות, כגון: זווית דרומית מזרחית וזווית מערבית דרומית; שדה שמקיפות אותה שדות של שמונה אנשים, כל שנים ברוח אחת, וסימן מצריה לסירוגין – אחד לכל רוח?
- ד. סימן שלשה מצרים ולא סימן מצר רביעי?

א. רב אמר: לא קנה אלא כנגד הקצר. (חוץ מאופן שהמצר הארוך היה גובל עם שדות שני אנשים וסימן את שניהם – שאם היתה כוונתו למכור רק כנגד הקצר, היה מסמן רק את השדה האחת. וודאי כוונתו להקנות כל המצר הארוך, וקונה כ'ראש תור'). ורב אסי ורב כהנא אמרו שקונה כנגד ראש תור (=מעביר קו לאכסוני מהארוך לקצר וקונה כל השטח שבפנים).

שיטת רשב"ם ותוס' שרב חזר מדעתו, ויש חולקין. (והובאו שתי הדעות בפוסקים – ריט"ג).

(הרבה ראשונים פרשו שסימן ארבעה מצרים. ואולם הרא"ש פרש שמדובר בסימן רק שנים – הארוך והקצר, אבל אם סימן את הארבעה, תלוי במחלוקת דלהלן, סעיף ד).

ב. כיון שלא פרש 'מצר ראובן שתי רוחות ומצר שמעון שתי רוחות', יכול הלה לחלוק לו השדה באלכסון וליתן לו רק חלק אחד, ששתי צלעותיו גובלות עם ראובן ועם שמעון. (ואפילו אמר לו 'בין שדות ראובן ושדות שמעון' – אינו קונה הכל. עתוס' ומהדו"ב).

ג. כל אלו עלו ב'תיקו' אם קונה את השדה כולה, (אלא שקיצר בסימון מצריה), או אין לו אלא כפי המשמעות המנימלית ביותר המשתמעת מהסימונים שסימן. (ופרש הרשב"ם ספקות אלו מסודרים בדרך 'אם תמצוי לומר', שכל ספק בנוי לפי הצד בספק הקודם שלא קנה הכל. ולהלכה, כתב הרמב"ם (כא, טז), שלא קנה הכל אלא כפי מה שמצר וכפי ראות עיני הדיינים. וע' מ"מ שם וש"ך ריט"ד – בבאר דבריו).

ד. לרב – קנה הכל חוץ ממצר רביעי. (פרש רבנו יונה: קנה את שלשת המצרים עצמם עם השדה, מלבד המצר הרביעי עצמו שלא קנהו. אבל בשדה לא שייר מאומה). ושמואל אמר: אפילו מצר רביעי. ורב אסי אמר: לא קנה אלא תלם אחד על פני שלש המצרים שסימן, ולא יותר.

והסיק רבא כרב, שקנה את השדה כולה מלבד מצר רביעי – אך אם המצר הרביעי מובלע בין שני המצרים שמצדדיו, שסימנם לו, וגם אין נטועים עליו דקלים ואין בו כמות יבול של ט' קבין – קנה גם אותו. ולפי לשון אחרת – אפילו באחד מאלו התנאים, שהוא מובלע, או שאין בו דקלים וט' קבין – קנה. והכל לפי אומדן דעת הדיין.

דפים טב – טג

ק"ח. כיצד יש לדון את הלשונות דלהלן (הכתובים בשטר מכירה, או במחלק נכסיו בעל-פה, או במתנת שכיב-מרע); –

- א. (יש לו שדה בשותפות עם אחר, ואמר): 'מחצה שיש לי בקרקע – מכור לך'.
- ב. (כנ"ל) 'מחצה בקרקע שיש לי – מכור לך'.
- ג. (מכר חלק משדהו, ומצר לו מצריה משלש רוחות, וברוח הרביעית הגובלת עם שדהו, כתב): 'המצר מצד (פלוגי) הוא השדה שממנה פלגתי את השטח שמכרתי'.

ד. (כנ"ל) 'המצר מצד (פלוני) הוא השדה שממנה פסקתי את השטח שמכרתי'.

ה. 'חלוק פלוני בנכסי'.

ו. 'תנו חלק לפלוני בנכסי'.

א. מכר חצי מן השדה – היינו כל חלקו שיש לו בה.

ב. רבה אמר: רבע. שפירוש דבריו, חצי מאותו חלק שיש לי בה. (ואביי הקשה על כך. ואולם רבה נשאר בדעתו, ואין הלכה כתלמיד במקום הרב).

ג-ד. למסקנת הסוגיא (כדברי אביי. וכן נקטו הפוסקים – ריט"ו) אין הבדל בין 'פלגא' ל'פסיקא' – אם ייתר בלשון השטר, שמלבד פירוט המצרים הוסיף וכתב 'ואלין מצרנהא' (כן פרש רשב"ם. וי"מ בדרך אחרת. ע' שטמ"ק) קנה חצי מהשדה, והרי הם כשותפין בה שוה בשוה. ואם אין ייתור לשון – לא קנה אלא את השיעור הפחות של שם 'שדה' – ט' קבין.

ה. נותנים לו חצי מנכסיו.

ו. פשטו הדבר מן הברייתא, שלדעת סומכוס נותנים לו חצי מהכמות שניתן להסתפק בה, היינו, מהכמות המנימלית שאפשר שנתנה עד חצי מהנכסים.

רשב"ם הביא מר"ח, שסומכוס לשיטתו ש'ממון המוטל בספק – חולקין', אבל לחכמים, לעולם נותנים את השיעור הקטן ביותר. (וכתב עוד לפרש (עפ"י התוספתא), שאפילו לסומכוס, אם יש לו בנים, כוונתו לתת חלק כחלק שמקבל כל אחד מבניו. והרא"ש חילק בין שכיב מרע, שכוונתו לתת לו כאחד בבניו, ובין בריא, שעליו מדובר בסוגייתנו). ושיטת הרי"ף שאין זה שייך למח' סומכוס וחכמים אלא שכך שערו חכמים את דעתו, ע"ש.

(ונחלקו הפוסקים להלכה – אם נותנים חצי מהכמות שיש עליה ספק, או נותנים את החלק הקטן. וכל זה

במתנה, אבל במכר – הדמים מודיעים. – ע' רנג,כה).

דף סג

ק"ט. א. האם ניתן לשייר במכירה או במתנה, דבר שלא בא לעולם?

ב. המוכר שהתנה תנאי במכירתו, וכפשוטו אין התנאי מועיל (או משום שהוא מיותר, או מפני סיבה אחרת אין

ממש בתנאי זה כפשוטו) – האם מפרשים מיתור תנאו שנתכוין לשייר במכירתו דבר המועיל?

ג. איזה חילוק יש בין דבר שנכתב במפורש בשטר המכר (או שנאמר במפורש), לדבר שנלמד מיתור הלשון גרידא?

א. כן, אבל רק במקום ששייך לדון דבריו כמשייר בגוף הדבר שהוא מוכר, לענין אותו דבר שעתידי לבוא. כגון, מוכר קרקע ומשייר לעצמו זכות נתינת המעשרות, הגם שהפירות עדיין אינם בעולם, הרי הוא כמשייר בקרקע עצמה את מקום המעשר (עפ"י רשב"ם. וכענין 'דקל לפירותיו').

ב. כן. (וע' להלן סד. במשנה, ובראשונים). ולכן כשאמר 'על מנת שמעשר ראשון שלי, דנים אותו כשיר. וכן במוכר בית לחבירו וא"ל 'ע"מ שדיוטא העליונה שלי' – כיון שגם לולא התנאי, היתה שלו, מפרשים דבריו ששייר לעצמו זכות נוספת בגוף הדבר שמכר, כגון הוצאת זיוין.

ג. כל זכות הבאה מיתור הלשון, לא זכה בה אלא הוא עצמו, ולא בנו – אם מת. אלא אם פרש הדבר. (עפ"י רשב"ם ועוד).

קכ. מהם ההבדלים בין:

המוכר בית לחברו בסתם; מוכר בית וכתב בכלל המכירה 'עומקו ורומו'; הוסיף 'מתהום ארעא ועד רום רקיעא'?

מכר בסתם – לא קנה את הקרקע שמתחתיו, ועדיין היא של המוכר, (שרק הוא יכול להפור תחתיו, באופן שאינו מזיק לבית. ויש סוברים שלעולם א"א למוכר להפור, שמא יזיק. אלא שאם הלוקח חפר – החפירות שייכות למוכר. ע' ריד, ד).

כתב 'עומקא ורומא' – קנה את הקרקע שמתחתיו. (לשיטת רשב"ם, קנה גם את האויר עד הרקיע, וגם גג שיש בו מעקה גבוה י' טפחים שחשוב הוא בפני עצמו. והר"י חולק, שלא קנאם אלא אם פרש 'עד רום רקיעא').

כתב 'מתהום ארעא ועד רום רקיעא' (גם אם לא הזכיר 'רומא ועומקא' – רא"ש ועוד. ובתוריד חולק) – קנה גם בור ודות שבבית.

דף סד

קכא. א. המוכר להברו את הבית ושייר לעצמו את הבור ואת הדות, או להפך – מכר בור ודות ושייר את הבית –

האם בעל הבור צריך ליקח לו דרך מבעל הבית?

ב. באלו שתי אפשרויות ניתן לפרש את מחלוקת ר' עקיבא וחכמים אם צריך ליקח לו דרך? ומה הפירוש האמיתי של מחלוקתם?

א. מכר את הבית בסתם – לא מכר את הבור ואת הדות, ולר' עקיבא צריך המוכר ליקח לו דרך אליהם, ולחכמים – אין צריך. אבל אם שייר את הבור בפירושו, כיון שלא היה צריך לפרש ופרש – מודה ר' עקיבא שיתור הדברים מורה ששייר את הדרך לעצמו.

מכר את הבור ואת הדות – לר"ע, הקונה אינו צריך ליקח לו דרך, ולחכמים – צריך. נחלקו רב ושמואל כמי הלכה, ומסקנת ההלכה כרבי עקיבא וכשמואל, וכפי שהורה רב נחמן.

ב. ניתן היה לפרש שנחלקו על מקום שיש הקפדה אצל שני הצדדים, (כגון, זה צריך לפרוץ באויר, והלה אינו חפץ שידרסו זרים ברשותו) – האם יש להתחשב לפי דעתו של קונה (ר' עקיבא), וידו על העליונה, לפי שאין אדם נותן מעות על חנם, וודאי דעתו לקנות דבר שלם ללא חסרונות, ואף המוכר יודע זאת ועל דעת זו הוא מקנה לו. או שמא יש ללכת אחר דעתו של מוכר, כי לעולם יד בעל השטר (–הקונה) על התחונה.

ואולם נקטינן שמחלוקתם בשאלה אחרת – האם סתם מוכר, בעין יפה הוא מוכר, וכשמכר לו את הבית, מכר את כולו, גם את הבור והדות שבו. וכן כשמכר את הבור – מכר לו את הדרך, או (לדעת חכמים) בעין רעה הוא מוכר.

דף סה

קכב. שני בתים, זה לפניו מזה – ונתן או מכר שניהם לשני אנשים – האם יש לפניו דרך על החיצון?

אין להם דרך זה על זה, בין לר' עקיבא ובין לחכמים, (שלא שייר דרך לפניו שייפסד החיצון ע"כ. והפנימי פייס את החיצון ליקח לו דרך). ואולם אם לפניו נתן במתנה ולחיצון במכירה – כיון שהנותן מתנה בעין יפה הוא נותן, יותר מן המוכר – יש לפניו דרך על החיצון.

(ודוקא כשנתן או מכר שניהם כאחת, אבל אם קדם הפנימי – זכה הפנימי בדרך, למאי דקיי"ל כר"ע ד'בעין יפה הוא מוכר'. ראשונים; שו"ע ריד, י).

ואם מכר את החיצון תחילה – ולמ"ד 'בעין רעה', שייר באותה שעה דרך לפניו – ומכר אח"כ את הפנימי, לא מסתבר ששייר את הדרך לעצמו, שאין לו כל שימוש בה. – 'חדושים ובאורים'. ומ' מפשטות דבריו שהדרך שייכת לפנימי, ואין אומרים שלא שייר מעיקרא אלא כל עוד הבית הפנימי יהא שלו. וע' שו"ת רשב"א ח"ג קטז).

קכג. אלו מתשמישי הבית נכללים במכירת הבית?

המשנה מחלקת בין תשמישין קבועים ומחוברים לקרקע, כגון דלת ומכתשת קבועה, ובין אלו שאינם קבועים ומחוברים, כגון מפתח, מכתשת מיטלטלת, תנור וריחיים. (ויש גורסים 'מכר את התנור ואת הכיריים' ומפרשים שדרכם להברם לכותל – ע' ר"ף, ר"ד, ספר המקח, כ).

ובגמרא אמרו שלפי דעת ר' מאיר, אפילו דברים שאינם מחוברים לקרקע אלא שאינם עשויים להטלטל ממקום למקום, (כגון מפתח הקבוע בדלת) – קנה. מאידך יש תנא שסובר (ת"ק דר"א) שאפילו מכתשת שקבעה בקרקע אינה בכלל המכירה, אלא רק זו החקוקה בסלע. (הלכה כסתם משנתנו. ריד, יא).

וכל זה בסתם, אבל אם אמר 'וכל מה שבתוכי' – קנה את כולם, מלבד תשמישי האדם הניידים, שרגילים להשאילם ואינם מיוחדים לבית. (ע' רשב"ם).

לענין מכירת מלבנות הפתחים והחלונות – אם אינם מחוברים בטיט אלא ב'סיכ' – נסתפקו להלן (סט). כפירוש רשב"ם שם. ולהרמב"ם ושו"ע, נסתפקו במלבנות החלונות המחוברים בטיט, לפי שאינם אלא לגוי. ועלה ב'תיקו', ומספק זוכה בהם המוכר. (להתוס' שם, הספק בגמ' קאי על שומירה).

וע"ע: שו"ת פני יהושע – חו"מ צה; אג"מ חו"מ ח"א נג.

דפים טה – טו

קכד. א. כלי תלוש שקבעו וחיברו לקרקע – האם עדיין שם כלי עליו או לא?

ב. צינור שקבעו ולבסוף חקקו (– שעשה בו בית קיבול לצרוורות ועפר וכדו') – האם הוא מקבל טומאה ופוסל את המקוה?

ג. כוורת דבורים והדבש שבתוכה – האם דינם כקרקע או כמטלטלין?

א. מחלוקת ר' אליעזר וחכמים; לדעת ר"א 'כל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע', ולכן צנור שחקקו וקבעו באדמה – אינו פוסל את המקוה, וכן דף של נחתומין שקבעו בכותל – טהור (אפילו מטומאות דאורייתא). ואם חישב על מי גשמים שידיחו את האיציטרוביל או כלי אחר המחובר לקרקע – אינם מכשירים את הזרעים, (שלא היתה כאן ניהותא בדבר התלוש). (וכתב רשב"ם בשם ר"ח שהלכה כמותו. ואולם הרמב"ם פסק לענין דף שקבעו בכותל, שטמא, כחכמים. וע' בשו"ת רעק"א לט).

ב. שנו בברייתא שאינו פוסל את המקוה. והעמידה אליבא דרבנן ורק בשאיבה דרבנן, אבל כלפי דינים דאורייתא – דינו ככלי. ולדעת ר' אליעזר – לעולם דינו כקרקע ואינו מקבל טומאה.

ג. לר' אליעזר דינה כקרקע לענין הדינים דלהלן: דרכי הקנינים, כתיבת פרוזבול, טומאה ותלישה בשבת. (מדכתיב 'ביערת הדבש'). לחכמים דינה כדבר המטלטל.

(וכתבו התוס' שלר' אליעזר דינה כקרקע אפילו אינה מחוברת לקרקע. ואפילו מונחת באויר ע"ג יתדות. אלא שבאופן זה, כל הנידון הוא רק על הדבש, שדינו כמחובר, אבל הכוורת עצמה – דינה ככלי. אך אם היא מחוברת בטיט לקרקע – תליא בפלוגתא דר"א וחכמים בנידון כלים שחברן לקרקע, כדלעיל.

ואולם לענין טומאה – דוקא כשמונחת במקומה, אבל כשאינה במקומה גזרו טומאה דלמא אתי לאחלופי בשאר כלים שבבית).

(להלכה – אסור לרדות דבש מן הכוורת בשבת. ע' או"ח שכא, יג).

דפים טז – טח

קכה. מה כוללות המכירות דלהלן? –

א. מכירת 'חצר'.

ב. מכירת 'בית הבד'.

ג. מכירת 'מרחץ'.

ד. מכירת 'עיר'.

- א. לתנא קמא, (וכן הלכה), המוכר את החצר, מכר גם את הבתים שבה, הפנימיים והחיצוניים, וכן את הבורות, שיחין ומערות, ואת בית החולסאות וחנויות הפתוחות לתוכה, ואפילו פתוחות גם למקום אחר – ובתנאי שרוב תשמישיהן לחצר. לדעת ר' אליעזר לא מכר אלא איריה של חצר.
- אבל לא קנה את המטלטלין שבחצר. ואם אמר לו 'היא וכל מה שבתוכה' – כולם מכורים (כל כלי תשמישו, מלבד 'חיטי ושערי'. רשב"ם). מלבד המרחץ שבתוכה או בית הבד, שאינם כלולים במכירת החצר.
- ללשון אחת בגמרא, מחלוקתם כשמכר לו בלשון 'דרתא' (תרגום של 'חצר' בארמית), אבל אם אמר לו 'דירתא', מודה ר"א שמכר גם את הבתים. (וכתב רשב"ם שללשון זו, אם מכר 'חצר' – הכל מודים שלא מכר אלא את השטח החשוף ולא את הבתים. ויש שחלקו). וללשון שניה בגמרא, כשמכר 'דרתא' – מודה ר"א לחכמים, ומחלוקתם ב'חצר'. (וכן הלכה).
- ב. מכר את כל הכלים הקבועים שם: הים, הממל, הבתולות, הנסרים (אשר סביב הזיתים, שלא יתפוררו בהכביד עליהם הקורה. רשב"ם), היקבים, המפרכות, ריחים תחתונות. ולדעת ר' אליעזר: גם את הקורה, שהיא העיקר בבית הבד. (ואין הלכה כדבריו).
- אבל לא מכר את העבירים ואת הגלגל ואת הקורה (לת"ק), ריחים עליונה, שקין ומרצופין. שכל אלו אינם כלים קבועים בה. (– רשב"ם. או שאינם זולים, ולעתים הם שאולים ואינם שייכים לבעל בית הבד, רמ"ה).
- ואם אמר: 'הוא וכל מה שבתוכו' – כולם מכורים. (וזה לדעת סתם משנתנו, אבל הברייתא חולקת – ע' רא"ש, רמ"ה ועוד. והלכה כמתניתין).
- ואם אמר 'בית הבד וכל תשמישיו' – קנה אפילו חנות הנפרדת מבית הבד, שגם שוטחים בה שומשמיין לצורך בית הבד, ובלבד שהיא בתוך המצרים שמצר לו.
- ג. מכר את ה'בתים' המסופחין למרחץ, כגון בית הנסרין ובית היקמין ובית הספלים ובית הוילאות. אבל לא את הכלים המטלטלין; הנסרין, הספלין, הבלניות (הוילאות).
- ואם אמר 'הוא וכל מה שבתוכו' – כולם מכורים. בין כך ובין כך לא מכר את המגורות של מים למיניהן, ואוצרות העצים, (לא את העצים עצמם ולא את בית העצים – לפי שיש בדברים אלו שימושים נוספים, ולא רק לצורך המרחץ. רשב"ם).
- ואם אמר 'בית המרחץ וכל תשמישיו אני מוכר לך' – כולם מכורים. (וכשכתב לו מצרים חיצוניים, והם בתוכם. לפירוש רשב"ם שנקטו לעיקר).
- ד. מכר לו בתים, בורות שיחין ומערות, מרחצאות ושובכות, בתי-בד, גינות העיר, אבל לא את המטלטלין. ורשב"ג הוסיף שמכר גם את ה'סנטר'. (וכן דעת ר' יהודה). ונחלקו הדעות בגמרא מהו 'סנטר' – אם הכוונה לעבד הממונה לפקח על תחומי השדות (ועל מסיחם. וי"א: שומר העיר), אבל השדות עצמן שמסביב לעיר – גם לת"ק מכורים. או שמא מחלוקתם על השדות, אבל העבד לא נמכר.
- ובברייתא הוסיף רשב"ג אף שיירה (– שטחים קטנים המרוחקים מהעיר) ובנותיה. (ואמנם ר' יהודה חולק. וכן סובר שסופר המלך ('אנקולמוס') – אינו מכור).
- (הלכה כת"ק. וכדעה שהשדות שמסביבותיה – מכורין. ריד, ד).
- וכן החורשין הסמוכין לה ופתוחים אליה, וכן הביבין למיניהם שפתחם מופנה אליה, וכן חלקי העיר המופרדים, גם כשחלק אחד בים ואחד ביבשה – מכורין.
- ובזמן שאמר 'היא וכל מה שבתוכה' – כל המטלטלין שבה מכורין, ואפילו בהמה ועבדים דנידי. (וכ"ש חטין ושעורין. רשב"ם).

דפים טח – טט

קכו. מהם העקרונות בסיווג הדברים הכלולים במכירת שדה?

כל דבר שהוא מיועד באופן קבוע לשימוש השדה, אע"פ שאינו מחובר לקרקע, כגון אבנים הסדורות לגדר או אבני הכבדה לעומרים וכיוצ"ב – נכלל במכירת השדה. אלא שר' מאיר מוסיף שאפילו אותם שימושים אינם מזומנים ומוכנים מיד לשימוש השדה – מכורים, וחכמים חולקים, (כמפורט בגמרא).
 תבואה המחוברת לקרקע, אפילו עומדת להקצר (והריטב"א כתב שעדיין משתבחת היא מהקרקע), וכן שאר עצים שבשדה – נמכרים עמה. (אמנם, ל'שופרא דשטרי' מפרטים את קניית העצים למיניהם). מלבד עצים גדולים, כחרוב המורכב וכו'. ואפילו כשאומר 'כל מה שבתוכה' שקנה שאר דברים, לא קנאם, שהרי הם כשדה נפרדת ואינם נחשבים 'בתוך השדה'. (ערשב"ם).
 הקונה את השדה – קנה את מיצריה ואת האילנות שבמיצר.
 השומירה שבשדה – חלקו במשנה אם היא עשויה בטיט אם לאו. (ושתי גרסאות בדבר, להאי גיסא ולהאי גיסא – רשב"ם ותוס').
 הבור, הגת, השוכך ודומיהן – לא קנאם, ואפילו אמר 'היא וכל מה שבתוכה'. (עא. וברשב"ם).

דף טט

קכו. מי שמכר לחברו 'קרקע ודקלים' – מה הדין כאשר:

א. יש באותה קרקע דקלים רבים.

ב. אין לו דקלים כלל וכלל.

ג. יש לו דקלים המשועבדים לבעלי חובות.

א. לשיטת רשב"ם (ולגרסתו) – חייב לתת לו שני דקלים נוספים, מלבד הדקלים שבקרקע, שהם כבר כלולים במכירת הקרקע. (ומשמע שאם אין לו דקלים נוספים – צריך לקנות לו, שלא יהא מחוסר אמנה, או יחזיר לו דמי שני דקלים). ולגרסה אחרת (עתוס') – לא קנה אלא שני דקלים שבקרקע. (וע' רמ"א רטו, ה ובהגר"א שם).

ב. קונה שני דקלים עבורו. (י"א שאין הקנין חל על כך, שיתחייב בדבר, אלא עושה כן משום שלא יהא 'מחוסר אמנה'. ויש המחייבים מעיקר הדין. ויש מפרשים שלא נאמר אלא לענין שהרשות בידו לעשות כן, ואין הלה יכול לבטל את קניית הקרקע. ע' בראשונים).

ג. פודה אותם ונותן לו.

דף ע

קכח. מכר את השדה 'חוץ מחרוב (מורכב) פלוני' 'חוץ מסדן פלוני', או 'חוץ מחצי חרוב פלוני' וכו' – האם קנה את שאר החרובים או את החצי ששייר?

רב ששת אמר שלא קנה. ללשנא קמא – ב'חוץ מחרוב', וללשנא בתרא – ב'חוץ מחצי חרוב'. (וזה שאמר 'חוץ מ...') – לשייר לו דרך אמר כן, או לשופרא דשטרא).

קכט. א. המפקיד אצל חברו בשטר – האם נאמן הלה לומר 'החזרתיו'?

ב. שטר כיס (=שטר על עסק שנעשה בין שנים, שאחד נתן מעות והשני מתעסק עמן) היוצא על היתומים – האם גובין מן היתומים, וכמה?

ג. האם שתי השאלות הנ"ל קשורות זו בזו?

א. רב חסדא אמר שנאמן, ובשבועה. במיגו ד'נאנסו'.

ב. בדבר זה נחלקו דייני גולה עם דייני א"י, אם גובה (בשבועה) כולו, או רק חציו, כיון שכל עסקה – חציה מלוה וחציה פקדון, ועל אותו חלק של פקדון ניתן לטעון ליתומים 'החזור' (וטענה זו מועילה משום מיגו ד'נאנסו'. וי"א שאפשר גם לטעון עבורם 'נאנסו' – ע' ראשונים). והסיק רבא להלכה שגובה חציו. (הו"מ קת, ד).

ג. שני הנידונים קשורים בצד אחד בלבד; שאם ננקוט שהנפקד אינו נאמן לומר 'החזרתי', אזי בשטר-כיס היוצא על היתומים גובה את כולו. ואולם לפי רב חסדא שאמר שנאמן לומר 'החזרתי' אפשר שבשטר כיס גובה כולו, (שיש להניח שאם פרע, היה מודיעם קודם מותו) או חציו (שמא אנסו מלאך המות ולא הספיק להודיעם).

דפים עא – עב

קל. א. מהם ההבדלים בין מכירה; נתינה; חלוקת אחים; הקדש – של השדה, לענין היכללות וטפלות של שאר נכסים עם השדה?

ב. המקדיש שני אילנות – האם הקדיש את הקרקע הסמוכה להם? וכשהוא בא לפדותם, בכמה הוא פודה?

א. במוכר שדרהו נחלקו תנאים אם מוכר בעין יפה או ברעה. ונפ"מ לענין אם צריך ליקח לו דרך לבורו. ולכו"ע המוכר את השדה – אין הבורות והשובכין והגתות ואילנות גדולים וחשובים, בכלל מכירתו. ואילו במתנה – נותן בעין יפה, וגם כל הדברים בכלל המתנה. (מלבד הפצים מטלטלים שאינם נצרכים לשדה. רשב"ם. ונחלקו ראשונים לענין דברים שאינם בתוכה, כגון היציע הסמוך לבית).

ב. באחזן שחלקו – זכו בכולם, מלבד לענין דרך לשדה הפנימית, שנחלקו בדבר רב ושמואל (לעיל סה) אם צריך ליקח לו דרך אם לאו.

המקדיש את השדה – לת"ק: הקדיש את כולה, כמתנה. ושיטת ר' שמעון (דידיה) ורבי מנחם בר' יוסי, שהמקדיש כמוכר, ולא הקדיש את הבור והגת והחרוב.

ב. לר' עקיבא ולחכמים – המקדיש מקדיש בעין יפה, והקדשו כולל גם את הקרקע. וכשהוא פודה – פודה לפי חשבון חמשים שקל לבית כור (כ"ה שיטת רשב"ם. ואילו ר"י ורשב"א ור"ן כתבו שכיון שמקדיש בעין יפה, פודה את האילנות בשוויהן ואת הקרקע בפני עצמה בחמשים שקל. כשיטת רב הונא – ערכין יד). ולר' שמעון לא הקדיש קרקע עמהם, ופודה בשווים.

נספחים

הנה דברי חכמה מזהירים, בדרכי פרד"ס נאמרים, כנתינתם שמחים, נופך יהלם וספירים, מתוקים מנופת צופים, כפרים עם נרדים – מאת דודי, רבי אלופי ומיודעי, הרב עודד כיטוב הי"ו מירושלים:

בענין ר' בנאה ומאמרי (דפים נז – נח):

'הנה בנאה בגימטריא חן. והוא שורש ומקור לר' יוחנן תלמידו הקרוי על שם החן, והוא יפה עד למאד, כידוע (בברכות כ.) דיתבי אשערי טבילה כדי שיסתכלו בו בנות ישראל העולות מן הטבילה, וליהו בנין שפירין כמוהו, ולא מיסתפי מעין הרע כי הוא מזרעא דיוסף 'עולי עין' – מוצלים מעינא בישא משום ששמר עינו מלשלוט במה שאינו שלו, כמבואר שם.

(ובפרק הפועלים (ב"מ פד.) הפליגו ביפיו דר' יוחנן והקשו אמאי לא הזכר יופיו ביחס אל אדם הראשון, (והיינו, דהרי הוזכרו תלמידיו, רב כהנא ור' אבהו שבלא ספק ממנו קבלו החן שקבל מר' בנאה), ותרצו דלא הו"ל הדרת פנים, (נראה דרומז גם לחסרון בנים (שמתו בחייו כנודע) תפארת זקנים בני בנים הסובבים ('מהדרים') שלהנו כשתילי זיתים (בעוד שהצדיק עצמו כזית הודו ושמנו – זרעו שמור מעכירות ותערובת) ואכמ"ל יותר).

ושם (בב"מ) אמר ר' יוחנן: 'אנא אישתיירי משפירי דירושלים'. ויתכן שרומז לר' בנאה רבו שרש החן כנ"ל, (שנמנה גם עם התנאים ומוזכר בברייתא תענית ז, וכן במכילתא וספרי כ"ב). שמסתמא קבל גם הוא מרביתו סוד החן, מזמן ביהמ"ק – חינו של עולם, ולמעלה בקדש עד יוסף הצדיק שהוא ראש למוצאים חן ע"י שמירת הברית שלו. והוא עצמו תולדות ומעין יעקב בעל התפארת (וכמורגל בחכמת האמת 'גופא ובריתא חשיבא חד'. ו'יסוד סיומא דגופא') שלא ראה קרי מימיו, ולכך לא מת, כי לא שלטה בו גזירת מיתה דאדם הראשון שעבר ברית. (ונראה על כן דשופריה דיעקב מעין שופריה דאדה"ר קודם החטא. ומה שאמרו 'הסתכלת בדמות דיוקני, בדיוקני עצמה אל תסתכל', היינו דאחר מותו נתכפר לו לאדה"ר וחזר למעלתו ויפיו של קודם החטא וק"ל).

והנה כאמור, עיקר הזכיה בסוד החן והיופי הוא לפי מדת הצניעות ושמירת הברית כמ"ש ביוסף הצדיק. (וכמפורש גם בנדרים כ:) שאלו את אימא שלום (אשתו של ר' אליעזר): מפני מה בניך יפיפין, והשיבה, ע"י גודל קדושתו וצניעותו בשעת הזיווג).

ועל כן עיקר מאמרי ר' בנאה מוסבין על עניני צניעות, היינו שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה, וכן חלוק של ת"ח שאין בשרו נראה מתחתיו. וכן מ"ש 'שלחן של ת"ח מלבד פשוטו נראה קצת שרומז לענין הזיווג כלשון חכמים בפ"ב הנדרים 'שלחן ערכת לוי'. וכן 'שני שלישי גדיל ושליש גלאי' רומז למ"ש שם בר' אליעזר 'מגלה טפה ומכסה טפחים' (וקשור גם לסוד הציצית ושמירת העינים, ושם הוא להיפך 'שליש גדיל וב' שלישי ענף' דכמדת גילוי התאוה כך התכסות הקדושה, וק"ל). וכן 'מטה של ת"ח' יוכלו המבינים לדורשו גם לענין זה, ואכמ"ל.

[ועוד מצינו לר' בנאה בע"ז ה' ע"ב: אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה וגמ"ח יצרים מסור בידם. ובתענית ז' ע"א: כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים. והיינו, יעקב אבינו (מדת תורה, תפארת ישראל) לא מת].

והוא זכה ליכנס למערה ולעמוד על סוד הדיוקני. כי 'מידע ידיע דיצר בהאי עלמא ליכא' (דהיינו בגודל קדושתו יודע הוא זאת מנפשיה גם בעוה"ז. כי בן-עולם-הבא הוא בחייו). ואליעזר עבד אברהם דקאי אפתחא דמערתא, מתקשר בחכמת האמת עם נשמת יוסף 'נער עבד עברי', (וכן עם ר' אליעזר בן הורקנוס הנ"ל), והוא השומר להכניס רק הראויים לה כנ"ל.

[ומתחילה נסתכל באברהם שיש ביפיו עדין פסולת, ושרה 'מעיינא ברישיה' (שהוא כמדומה ענין פילוי וניקוי בכ"מ בש"ס) כי היא המבררת פסולת החסדים דאברהם ומגרשת בן האמה כידוע. וכן אח"כ מן הסתם נסתכל ביצחק שגם הוא צריך בירור, עד שהגיע לדמות דיוקני דיעקב איש תם ושלם. ולא הוצרך להזכיר כי שלשתם סמוכים באותה מערה כמבואר. ואומר אני באימה (וכן יש לכיין בזה את המובא בשם האבנ"ז, לתרך השאלה הלא קברי צדיקים אינם מטמאין, ומדוע ציין קבריהם? ואמר, שציין את המערה מפני ראשו של עשו המונח שם), שעיקר ציון המערה משום הפסולת דאברהם ויצחק, וכן אדה"ר שחטא, אך יעקב שמתו שלמה – לא מת ואינו מטמא. וכן בקבר יוסף הצדיק יש כהנים הנוהגים ליכנס מהאי טעמא, כי בודאי לפחות עליו שזכה לשם 'צדיק' חל להלכה ולמעשה דברי אליהו זכור לטוב 'קברי צדיקים אינם מטמאים' (ע' מדרש משלי פ"ט; זרר וישלח קסח. ועתוס' ב"מ קיד:). (ואגב נ"ל דצדיקים גמורים כאלהו שלא חטא בבירתו וחי לעולם כאמור בתנ"כ – גם אינם נטמאין, ולכך עמד אליהו בביה"ק ואכמ"ל. ע' בב"מ קיד].

(אגב, הגרסא שבסוגריים 'רב כהנא מעין רב', היינו דרב כהנא ראש תלמידי רב והוצרך לברוח לא"י ולמד לפני ריו"ח (בסוף ב"ק). והנה 'רב ארוך בדורו' והוא מעין אברהם 'האדם הגדול בענקים', וכן אדה"ר מסוף העולם ועד סופו. אמנם יש פסולת ביפיו כנ"ל, וכן רב כהנא יש פגם בשפתיו בב"ק שם. ורק יעקב פודה את אברהם למפרע. שנמצאו מתחברים הגדולה והיופי. ודי בזה).

והיא המערה בחברון, שהיא שרש התן שבא"י שמבונה על אחת שבע מצוען מצרים כנודע. וכן ה'סימן' של חברון (-אות ראשונה ואחרונה) - ח-ן. ומשם, מעמק חברון, שלחו יעקב ליוסף להתברר על עסק התן במצרים מקום טומאה. וכן משם הכח לכיבוש ירושלים שהיא התן והתפארת הגלויים. כדמצינו במרגלים, ובמלכות בית דוד שהחלה בחברון.

והנה כתיב 'דברי פי חכם - חן'. וכאמור ביוסף 'אין נבון וחכם כמוך'. וגם חכמת ר' בנאה רמוזה בשמו, כי ת"ח נקראו 'בנאין'. (וכן הוא קרוי ר' בניה ביו"ד. וכשמצרפין שניהם 'בנאיה' - הוא בנימטריא 'חכם'). וכן ר' יוחנן תלמידו דר' בנאה אמר על עצמו בב"מ 'חכימי כוותי, שפירי כוותי, גמירי אורייתא כוותי'.

ולכן זכה ר' בנאה לחכמה להיות 'פותר' ומגלה נסתרות כיוסף השומע חלום לפתור אותו, ובאותו מעשה, היינו ג"כ ע"י רגישות לצניעות, (ובזלעמ"ז שבאה לחנך בתה ל'צניעות' של שקר והעלמת זנותה ומתוך זה דווקא נגלה קלונה לבעלה. וק"ל).

ויש לדרוש ענין הכאת הקבר ע"י עשרה בני, שרומז לאחי יוסף שלא חששו כדבעי להו לכבוד אביהם ואמר להם כי ארד אל בני אבל שאולה, היינו בני יוסף שהוא עיקר תולדותי, בני הוא גם בקבר שחושש ביותר לכבוד אביו וק"ל.

וכיוסף זכה ר' בנאה להתגדל ע"י מלכי גויים ונעשה דיין ושופט. ואף הוא ביטל תקנת גויים ש'כל הנקרא לדין לא שמיה דיין' שהרי יוסף הצדיק בעצמו נתבע לדין ואף ישב בבית האסורים, ומבית הסורים יצא למלוך שנתברר כי 'לא עשיתי מאומה' ודוק'.

ובסוף הענין מבטל הוא חכמת גויים שמדחין הדם לגמרי, (כענין ביטול עונש המות במשפט המודרני. וכן שלילת הכעס מכל וכל), ועי"ז נופלין ביין להשתכר ולצאת מן הדעת לגמרי, ובאמת בחכמת ישראל, צורבא מרבנן דרתח – אורייתא קמרתחא ביה ות"ח צריך שיהא נוקם ונוטר כנחש (שמזה גם 'נקמת' יוסף באחיו וק"ל. וכן בגלעד שכיחי רוצחין ואכמ"ל), ומאידיך היין מרפא כשהוא במידה, רביעית של תורה אנפק אנבג אנטל, והוא היין המשמח ששלח יוסף לאביו שדעת זקנים נוחה הימנו, והמתיישב בינו יש בו מדעת קונו. וה' יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות'.

סיום לפרק 'חוקת הבתים' ופתיחה ל'המוכר את הבית' (על דרך הרמז)

'שלא להתאבל כל עיקר, אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה' – ערשב"ם ומהרש"א. ויש לפרש (בדרך דרש הקרוב לפשט) לפי ענין פרקנו; אי אפשר שלא להתאבל כדי לא להחליט על עצמנו גזירת החורבן ולהתרגל אל המצב, הגם דא"א גם להתאבל יותר מדאי כמשיחין דברים כלפי מעלה. כי אין רוב הציבור יכול לעמוד בגזירה, וממילא מוכח שיכול הוא 'לעבור לסדר היום' על החרבן ולהשלים עמו, כי אכן אין גזרין גזירה על הציבור אא"כ יכול הציבור לעמוד בה, היינו גם בגזירת החרבן יכול כלל ישראל לעמוד ולהמשיך להתקיים, אך אבוי לקיום כזה וחלילה להשלים עמו. לכן מוטב לעשות רק 'זכר לחורבן' שהוא בגדר 'מחאה' סמלית, ודי בזה שלא 'להחזיק' חורבן הבית (ולהחליפו ח"ו בהיכלי שן שלנו). וכן דברי ר' ישמעאל 'דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה' וכו', לא מן הדין (עתוס) אלא כהוראת שעה, בגדר 'הפגנה' ו'מחאה', ונמצא זרעו של אברהם (בעל הברית) כלה מאליו, וזה דבר שאי אפשר, (שהרי הוא גם בעל הבטחת הזרע), ועי"כ בודאי תיבטל גזירת מלכות הרשעה במהרה. אלא שלא יוכלו לעמוד בה ולא תצלה ה'הפגנה', ויגרם היפך המכוון. וק"ל.

'המוכר את הבית...' – הנה כמו שנרמז בס"פ חוקת הבתים ענין 'זכר לחורבן' שהוא כענין 'מחאה' ו'תזכורת' שלא השלמנו עם החורבן ואין כאן 'חזקה', הגם שעברו עלינו זה כמה וכמה שנים ואנחנו לא נושענו, לא נתיאשנו ח"ו מן הרחמים. כך, בראש פרק המוכר את הבית רמזו לו חז"ל דבר של תנחומין בענין זה, והוא כי 'המוכר את הבית' – בית ה', בית התפילה שנמכר ונתמשכן בעוונותינו, 'לא מכר את היציע' היינו התאים שסביב ההיכל לא נמכרו, כמ"ש רב יוסף בגמ' 'ג' שמות יש לו – צלע תא יציע' ומייתי מקרא דבנין הבית.

ונראה בדרך אפשר, כי הם הנטפלים להיכל ונסמכים אליו, רומזים לבתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל מושבות ישראל, שהם כמקדש מעט ולא בטלו מאתנו. וכמו שאמרו בברכות בלעם שכולם חזרו לקללה (- משחרב בית המקדש. רש"י) חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות. היינו שבהם לא חלו ידים והשכינה שרויה שם כעין מקדש, ומיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה (מקדש) בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. (וכן איתא בספרים שד"א של הלכה קדושות בקדושת ארץ ישראל). וכן היא מדת היציע, כמו שאמר מר זוטרא – ד' אמות; מקום חשוב לתורה ולתפילה, ובכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך.

אמנם התאים הסמוכים להיכל גופו, שהם הממצעים בין בית התפילה הכללי לכל ד"א של הלכה, הם מחמש משש ומשבע, (וכענין בתי דינים שעל פתח הר הבית ושעל פתח עזרה, שהם ממוצעים בין ב"ד שבכל שערים לב"ד שבלשכת הגזית). והם נשרפו עם ההיכל, אך בחינת ד' אמות שלמטה מהם (כמו קומה נוספת הגנוזה בקרקע) נשארה לנו.

ולרב יוסף דאמר יציע דמתניתין 'בדקא חלילה', היינו ע"ד הרמז דבתי תפילה שלנו שיש להם חלונות הם כחלולים לעומת המקדש גופו, וכל ענינם לפנות החוצה דרך חלונות אל מול המקדש, (ונתחדש ענין זה שמצוה להתפלל בבית של חלונות ע"י דניאל, לאחר החורבן כמ"ש בברכות ל"א). שהוא עצמו אבד לנו יחד עם היציעים שאינם חלולים ואין להם חלונות (כמש"כ התוס'), כי השכינה בתוכם ודינם כבית עצמו.

וכל הגדול מחבירו הוא גם גבוה מחבירו וגם סמוך יותר אל הקדש, כי מגרעות נתן בבית לבלתי אחוז בקירות הבית, ונמצאו העליונים כנוסים פנימה. ויתכן שענין 'לבלתי אחוז בקירות' גם הוא כמו רומז לכך שהיציע יש לו כביכול קיום עצמאי ואינו תלוי לגמרי בבית לימכר ולהחרב עמו. ('יציע צלע תא' – ר"ת יצת – ויש לרמזם בפסוק 'יצת אש בציון (שערים המצוינים בהלכה) ותאכל יסודותיה (ההיכל גופו)').

(ובדומה לזה מה שאמרו (סוטה ט). בשערי מקדש שעשה דוד שלא שלט בהן אויב אלא טבעו בארץ. גם כאן יש לרמוז לשערי תפילה שבכל שערי ישראל, שלא בטלו מכח דוד שהקים עולה של תפילה – 'כיון שבא דוד באת תפילה' – מגילה יח.).

וכן בענין 'לא מכר את החדר' שלפנים הימנו, יתכן לרמזו על בית קדש הקדשים, היינו גרעין הקדושה שלא בטלה, אלא קדוש ועומד ואין לו בטלה עולמית, ואעפ"י שחרב ההיכל ונלקחו הכלים שבו, הארון שהוא בחדר הפנימי, הרי הוא גנוז במקומו. ומשם יוצאת תדיר בת קול שמנהמת כיונה ומשם נובעים חידושי תורה במוח ולב חכמי ישראל, ומכח זה מובטח לנו כי לא תשכח מפני זרעו עד ישיקף וירא ה' משמים, ופתאום יבוא אל היכלו האדון. אכ"ר. (בדומה לזה מ"ש (בסוטה שם) במשכן משה שנגנו ולא שלטו אויבים במעשה ידיו, והוא כולו נעשה בחינת קדש-קדשים, שלא יבטל, למקדשות שעתידין ליחרב. והוא אין לו יציע, שכולו גרעין הקדושה (וכן במדבר לא שייך לדבר על בתי כנסיות ובתי מדרשות וק"ל).

סיום 'המוכר את הבית'

– פתיחת הפרק במכירת בית (המקדש), עד לציון שדה תחרש' (והיינו כפי שקראו למקום התפילה יצחק, 'ויצא יצחק לשוח בשדה', שמדת הדין הופכת הבית לשדה). ואולם המקדיש את השדה, (שמקדש מעשיו גם לעת הזאת) הקדיש את כולם... בין חרבין בין ישובין (היינו כאילו הכל בידו והחורבן מיושב אצלו, כענין העוסק בתורת עולה וכו'; גדולה צדקה יותר מכל הקרבנות), אולם לר' שמעון כל מעשינו ועבודתנו צריכים להיות מכוונים לבנין-בפועל, וכאילו לא עשינו כלום אילו לא יבנה ביהמ"ק בימינו, שכן אין החורבן אלא צורך לבנין ביתר שאת מבתחילה, וזהו 'לא הקדיש אלא חרוב (המורכב – לשון מרכבה) וסדן השקמה' – 'החורבן סדן לשיקום', הרע כסא לטוב, וזו דרך חכמי הסוד ובני עליה, חבורתא דר' שמעון.

(ובאמת הא בהא תליא, דכך שמעתי שכתוב בספרים דאצל ר' שמעון 'לא חל החורבן' כלל, והוא במקומו עומד (ורמוז בגמ' 'אל יזוז שמעון ממקומו') ולא נראתה הקשת בימיו. אולם זהו מצד מדרגתו העצמית, אולם אחר מעשה המערה הוא 'יורד אל העם' וממעט עצמו כדי להביא הבנין בפועל ממש אל כולם, ועיין סנהדרין צ"ח ע"א אתינא לעלמא דאתי – אם ירצה האדון הזה' ופרש"י: שכינה היתה עמהם, אולם בוהר ידוע ד'האדון – דא רשב"י' (וכמדומה דוהו גם פשט הגמרא. וע' גם במהרש"א ד'שנים ראיתי קול שלשה שמעתי היינו רשב"י ובנו ונכדו), וא"כ העתידות תלויות כביכול בהסכמתו – 'בהאי חיבורא דילך יפקון ישראל מן גלותא ברחמי'. ור' מנחם (אחד השמות למשיח כידוע) קאי כר"ש).

(פתיחה לפרק הספינה)

ובינתיים – אנו כולנו בפרק הספינה השטה בלבב ימים, בתוך הגויים אשר כהמות ימים יהמיון. וסוד הקץ נכסה ונעלם (בידוע דים הוא עלמא דאתכסיא לעומת היבשה), ואינו נגלה אלא ל'נחותי ימא' המוכנים לרדת ולהכנס לעולם הסוד (תורתו של הארון הזה), ובאים הדברים בפיהם ברמזים המובנים רק ליודעי חן.

וכל אלו, תורן ונס ומנהיגין (משוטיין), למדום בגמרא מיחזקאל המדבר במפלת צור ומדמה אותה לספינה גדולה. וכידוע לא נבנית צור, אלא מחורבנה של ירושלים, שנאמר בה 'אמלאה החרבה' אם מלאה זו חרבה זו, (ויעויין ברמב"ן הקשר בין צור לאדום מצד אחד ולרומי מצד שני).

והנה גם התורן שבוי בספינת הגלות, וגם המנהיגים. והיינו 'מלכה' (=התורן) ושריה בגויים אין תורה! וכן הנס – אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, והעוגן כנ"ל דכולם בשביה ובעיגון, ואין הנהגה שלימה וגלויה. (ומי שמבקש הנהגה חייב להיות כפוף לכללים הנכריים).

אולם כל המטלטלים, העבדים המרצופים והאנתיקי, שהם יסורי הטלטול, והעבודה הקשה שעובדה בנו, והלחץ זו הדחק ('מרצוף' לשון מעיכה, כמו 'מאכולת רצופה') והמשא ('פעקל' בלע"ז) – כל זה אינו 'מכור' לספינת הגלות ולעולם אינו מניח לנו להתמכר אליה (ולטבוע עמה בבוא שעתה, כספינת צור ביחזקאל) אלא להיפך, מהם דווקא ומכוחם צומחת ועולה תקות הגאולה ביתר שאת.

(ובנפש – 'העבדים' היינו עבודת התפילה שהיא מתוך הכנעה ושפלות דייקא, לא בטלה בגלות אלא נתעצמה. ואעפ"י שיסורי הגלות יש בהם ביטול תורה, מ"מ אין בהם ביטול תפילה (עייני ברכות ו) אלא אדרבה, כנ"ל, וגם הם יסורין של אהבה, וברוך אלקים אשר לא הסיר תפלתנו וחסדו מעמנו).

והנה כל עוד ספינת צור נוסעת ומטולטלת, עלולה היא בכל יום לטבוע, אולם כשהיא עוגנת ויציבה על מקומה, אזי יכולין ח"ו להתיאש מן הגאולה, וכאשה שהלך בעלה למדה"י ותקע שם אהלו ביתד חזק, שהרי היא עגונה גמורה וחברותיה אומרות 'להן תשברנה – הלהן תעגנה', ואולם אם מתאמצת היא בגבורה כרות, שלא שבה מאחרי חמותה, הרי זה גופו מביא לתולדות פריץ (זפרצת' – חוקת. רש"י; 'ותקיפת' – אונקלוס) – עד 'וישי הוליד את דוד'.

— חוברת לג —

ב"ה

בבא בתרא, פרק 'המוכר את הספינה'

דף עג

נס — אדרא. וכן הוא אומר 'שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס' — אמנם מצינו גם שהמוט קרוי נס, כמו 'ושים אותו על נס', 'כתורן בראש ההר וכןס על הגבעה', אך מ"מ הוא בטל לדגל או למפרש או לדבר אחר שאותו הוא נושא (נס לשון נשיאה), שאינו גדול וכבד וקבוע כתורן שהוא העיקר. (ומה שכתב הרשב"ם שהמפרש על התורן, נראה דמלבד התורן הרי יש גם מוטות קטנים יותר בצדו האחר של המפרש ומיטלטלים עמו, והם הקרויים נסים. וכן בלשון חכמים 'הנסים (או הנסין) שבים' — איים קטנים שהם כעין עמודי-סימן בתוך הים הגדול וק"ל). (בדרך טובים).

אמר רבה: אשתעו לי נחותי ימא... — כתב הריטב"א ז"ל: יש במעשיות שבפרק זה ענינים זרים לבני אדם לפי שלא הורגלו בהם, והם דברים קרובים מאד ליודעים בטבעם, כענין גודל הדגים שבים וגודל סערת גלי הים. ויש גם במעשיות אלו ענינים נרמזים שלא היו נראין להם במראית העין אלא במראה החלום. וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקיינוס, ורואין שם נפלאות השם יתברך, וגם שהם שם מתבודדים ומחשבים בענינים נוראים ונפלאים, ובעת השינה נראה להם כענין הרהורים ענינים נפלאים מורים על ענין. והגאונים כתבו דכל היכא דאמרינן הכא 'לדידי חזי לי', במראה החלום היה, כשהיה מהלך בים אוקיינוס. ומפני שיש טופלי שקר מלגלגים על דברי חכמים ז"ל, נרמזו בקצת הענינים האלו קצת רמזיהם הקרובים יותר לפשט, וישמע חכם ויוסף לקח...!

— ערשב"ם. ובספר 'רסיסי לילה' (לר"צ הכהן. סי' לא) כתב בתוך דבריו, שמאמרים אלו וכיוצא בהם — סיפורי מעשיות שגנוזים בהם כוונה פנימית, הינם דברי תורה ממש, ואינם בגדר 'שיחות חולין של תלמידי חכמים', ש'שיחת חולין' היא רק כשכוונתו באמת רק לדברי חול, או דיבורים שאינם ממעמקי הלב, רק הם בגדר 'שיחה' בעלמא. (וע"ע שו"ת הרשב"א ח"א תיח ד"ה החלק השלישי).

האי גלא דמטבע לספינה... — המהרש"א פרש שגלי הים רומזים על צרות הגלות המתרגשות ובאות על ישראל, המטורפין בגלות כספינה המיטרפת בים, וה'מקל' שחקוקים עליו שמות הקודש, רומז להבטחת השי"ת 'אהי' אשר אהי" — בגלות מצרים ובשאר גלויות, וכן שאר השמות רומזים על הבטחת הגאולה והשמירה בגלות. עיין שם עוד בפרטי המאמר.

ג. שני הנידונים קשורים בצד אחד בלבד; שאם ננקוט שהנפקד אינו נאמן לומר 'החזרתי', אזי בשטר-כיס היוצא על היתומים גובה את כולו. ואולם לפי רב חסדא שאמר שנאמן לומר 'החזרתי' אפשר שבשטר כיס גובה כולו, (שיש להניח שאם פרע, היה מודיעים קודם מותו) או חציו (שלא אנסו מלאך המות ולא הספיק להודיעם).

דפים עא – עב

קל. א. מהם ההבדלים בין מכירה; נתינה; חלוקת אחים; הקדש – של השדה, לענין היכללות וטפלות של שאר נכסים עם השדה?

ב. המקדיש שני אילנות – האם הקדיש את הקרקע הסמוכה להם? וכשהוא בא לפדותם, בכמה הוא פודה?

א. במוכר שדהו נחלקו תנאים אם מוכר בעין יפה או ברעה. ונפ"מ לענין אם צריך ליקח לו דרך לבורו. ולכו"ע המוכר את השדה – אין הבורות והשובכין והגתות ואילנות גדולים וחשובים, בכלל מכירתו. ואילו במתנה – נותן בעין יפה, וגם כל הדברים בכלל המתנה. (מלבד חפצים מטלטלים שאינם נצרכים לשדה. רשב"ם. ונחלקו ראשונים לענין דברים שאינם בתוכה, כגון היציע הסמוך לבית).

ב. אחין שחלקו – זכו בכולם, מלבד לענין דרך לשדה הפנימית, שנחלקו בדבר רב ושמואל (לעיל סה) אם צריך ליקח לו דרך אם לאו.

המקדיש את השדה – לת"ק: הקדיש את כולה, כמתנה. ושיטת ר' שמעון (דידיה) ורבי מנחם בר' יוסי, שהמקדיש כמוכר, ולא הקדיש את הבור והגת והחרוב.

ב. לר' עקיבא ולחכמים – המקדיש מקדיש בעין יפה, והקדשו כולל גם את הקרקע. וכשהוא פודה – פודה לפי חשבון חמשים שקל כסף לבית כור (כ"ה שיטת רשב"ם). ואילו ר"י ורשב"א ור"ן כתבו שכיון שמקדיש בעין יפה, פודה את האילנות בשוויהן ואת הקרקע בפני עצמה בחמשים שקל. כשיטת רב הונא – ערכין יד. ולר' שמעון לא הקדיש קרקע עמהם, ופודה בשווים.

דף עה

קלא. מה מידת המשיכה הנדרשת ל'קנין-משיכה' בספינה ובבעלי חיים?

בספינה (ובשאר חפצים כבדים – ע' רא"ש ורשב"א; חו"מ קצח, ג) – רב אמר: כיון שמשך כל שהוא (—טפח או חצי טפח. רשב"ם. וע' במפרשים) – קנה. ושמואל אמר: לא קנה עד שימשוך את כולה. (והלכה כשמואל בדיני. קצח, ג. ז).

בבעלי-חיים – מחלוקת תנאים; לת"ק, כיון שעקרה יד ורגל – קנאה. (וכן הלכה. קצו, ג). ולרב אחא (ואמרי לה: רב אחא) – עד שתהלך מלא קומתה. כלומר, שתעקור ארבע גפיה. (ר"ש ותוס').

דפים עה – עז

קלב. א. באלו מעשי-קנין נקנית ספינה?

ב. הבא לקנות שטרי-חוב של פלוני – כיצד הוא קונה?